

Archeologisch bureauonderzoek

**Plangebied Don Bosco en Park Frankendael
Stadsdeel Oost**

BO 11-061 Amsterdam 2011

Inhoud

Samenvatting	4
Inleiding	5
1 Administratieve gegevens plangebied	6
1.1 Administratieve gegevens	6
2 Wet- en regelgeving	7
2.1 Algemeen	7
2.2 Rijk	7
2.3 Provincie Noord-Holland	7
2.4 Gemeente Amsterdam	7
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie	8
3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie	9
3.1 Geomorfologie en bodem	9
3.2 Historie algemeen	9
3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied	10
3.3.1 Historische ontwikkeling van het plangebied	11
3.3.2 Buitenplaats Frankendael	13
3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied	14
3.4.1 Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en Cultuur Historische Waardenkaart (CHW)	14
3.4.2 Bodemopbouw	15
3.5 Conclusie: verwachtingsmodel	15
4 Archeologische verwachtingskaart	16
5 Archeologische beleidskaart	20
Conclusie	22
Bronnen	23
Appendix: beleidsvarianten, stroomschema	24

Samenvatting

Bureau Monumenten & Archeologie (BMA) heeft in opdracht van Stadsdeel Oost een actualisatie uitgevoerd van het archeologisch bureauonderzoek voor het bestemmingsplangebied Don Bosco-Park Frankendael. Dit is bedoeld om het cultuurhistorische verleden van de plangebieden in kaart te brengen en daarmee een beeld te krijgen van de archeologische sporen die in de bodem aanwezig kunnen zijn. Een dergelijk bureauonderzoek past binnen de verplichting van gemeenten om conform de Monumentenwet beleid te ontwikkelen ten aanzien van het behoud cq documentatie van die overblijfselen bij bouwontwikkeling.

Het bureauonderzoek gaat uit van een beknopt overzicht van de historisch topografische ontwikkeling van het plangebied van drooglegging in de 17de eeuw tot in de 20ste eeuw. Het historisch overzicht wordt aangevuld met archeologische informatie afkomstig van vindplaatsen in de directe omgeving van het plangebied. De historische en archeologische informatie over de ruimtelijk topografische ontwikkelingen is omgezet naar een beeld van archeologische verwachtingen.

De archeologische verwachtingskaart (p. 16-17) maakt onderscheid tussen drie zones met een hoge verwachting en vier zones met een lage verwachting. Aan de hand hiervan is een archeologische beleidskaart opgesteld, waarin de beleidsregels en maatregelen voor de vereiste archeologische monumentenzorg zijn vastgelegd.

De beleidskaart (p. 18-19) kent vijf beleidszones. Voor elk van deze zones is gespecificeerd of en in welke mate eventueel archeologisch veldonderzoek nodig is in de bouwplanontwikkeling.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan 50 jaar worden aangetroffen dit aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld wordt zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen kunnen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Inleiding

In opdracht van stadsdeel oost heeft BMA een actualisatie uitgevoerd van het archeologisch bureauonderzoek betreffende het plangebied Don Bosco-Park Frankendael, stadsdeel Oost.

Met het bureauonderzoek wordt een overzicht gegeven van bekende of verwachte archeologische waarden binnen het plangebied. Hierbij is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal, relevante publicaties en archiefbronnen in samenhang met archeologische informatie over al bekende vindplaatsen in de omgeving van het plangebied. Deze informatie is samengevat in een archeologisch verwachtingsmodel waarmee tenslotte beleidsregels voor erfgoedzorg worden vastgelegd ten behoeve van het bestemmingsplan.

In het bureauonderzoek komt het nationale, provinciale en gemeentelijke archeologiebeleid (hoofdstuk 2), de historische en archeologische achtergronden (hoofdstuk 3) en de archeologische verwachting van het plangebied (hoofdstuk 4) aan de orde, gekoppeld aan een beleidskaart (hoofdstuk 5) die inzichtelijk maakt of en in welke mate archeologische maatregelen binnen (toekomstige) planontwikkeling vereist zijn.

1 Administratieve gegevens plangebied

Het Plangebied Don Bosco en Park Frankendael wordt in het noorden begrensd door de Ringvaart, in het oosten door de Middenweg, in het zuiden door de Hugo de Vrieslaan en in het westen door de Gooiseweg en voorbij de Kamerling Onneslaan door de Nobelweg.

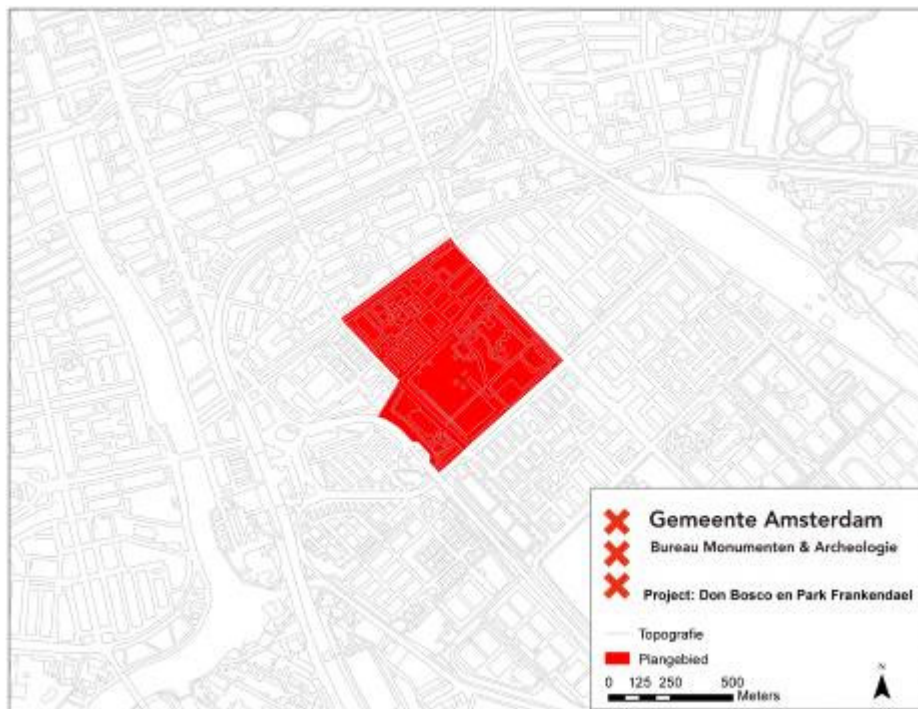
1.1 Administratieve gegevens

Opdrachtgever	Stadsdeel Oost
Contactpersoon	De heer R. van der Camp
Adres	Postbus 94801
Postcode / plaats	1090 GV Amsterdam

Plangebied

Provincie	Noord-Holland	Gemeente	Amsterdam
Plaats	Amsterdam	Kaartblad	25 G
ARCHIS meldingsnr.	41246	ARCHIS afmeldingsnr.	38017
X-coördinaat N	123.737	Y-coördinaat N	485.338
X-coördinaat O	124.181	Y-coördinaat O	484.867
X-coördinaat Z	123.680	Y-coördinaat Z	484.422
X-coördinaat W	123.288	Y-coördinaat W	485.044

Locatie

1 Bestemmingsplangebied (rood omlijnd) Don Bosco-Park Frankendael

2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologische erfgoed bestaat uit voorwerpen en structuren die in de bodem bewaard zijn. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving. Het beleid voor het archeologisch erfgoed heeft dan ook veel raakvlak met dat van de ruimtelijke ordening. Voor optimale integratie van de archeologie in de ruimtelijke ordening heeft het rijk o.a. de Monumentenwet 1988 en de Wet ruimtelijke ordening aangepast.

2.2 Rijk

Om het bewustzijn van het Europese erfgoed te vergroten hebben de Europese ministers van Cultuur in 1992 het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta). Een van de voorwaarden om dit te bereiken is dat het Europese archeologische erfgoed voor toekomstige generaties beschikbaar blijft.

In Nederland wordt aan dit uitgangspunt invulling gegeven door behoud van archeologisch erfgoed in de bodem (*in situ*) tijdens de planontwikkeling mee te wegen. Als behoud in de bodem (bijvoorbeeld door middel van technische maatregelen of plaanpassing) geen optie is, dan worden archeologische resten opgegraven (behoud *ex situ*). De initiatiefnemer van een ruimtelijk plan, dat bodemverstoring tot gevolg heeft, is verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van het archeologisch onderzoek.

In de Monumentenwet is een bepaling opgenomen dat in elk bestemmingsplan rekening moet worden gehouden met de in de grond aanwezige, dan wel te verwachten archeologische waarden.¹ Ook bevat de Monumentenwet een verplichting om toevalsvondsten te melden (de zgn. meldingsplicht).²

2.3 Provincie Noord-Holland

Als toetsingskader voor bestemmingsplannen en projectbesluiten gebruikt de provincie Noord-Holland de structuurvisie, de leidraad landschap en Cultuurhistorie en de Cultuur Historische Waardenkaart (CHW).³ Op grond van de Wro dienen gemeenten bij de vaststelling van bestemmingsplannen, projectbesluiten en beheersverordeningen de Provinciale Ruimtelijke Verordening Structuurvisie in acht te nemen. Op de CHW zijn o.a. archeologisch verwachtingsvolle gebieden opgenomen. De waardestellingen van de CHW zijn bedoeld als algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering nodig hebben. Naast de CHW beheert de provincie de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van het rijk. Op de AMK staan de beschermde archeologische monumenten, de terreinen van zeer hoge en hoge archeologische waarde en de gebieden met een archeologische betekenis.

2.4 Gemeente Amsterdam

De gemeente Amsterdam vindt het belangrijk dat archeologie vroegtijdig in ruimtelijke ordeningsprocessen wordt geïntegreerd.⁴ Hiermee worden twee doelen gediend. Ten eerste een efficiënte

¹ Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten.* Met 'monument' wordt hier een (onbeschermde) archeologisch monument bedoeld, ofwel *alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde* (art. 1 Monumentenwet)

² Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988

³ Provincie Noord-Holland, 2010

⁴ BMA, 2005

voortgang en kostenbeheersing van bouwprocessen. En ten tweede een kwalitatief goed en stadsbreed uniform beheer van het archeologische erfgoed.

Op basis van de resultaten uit het archeologisch bureauonderzoek wordt bepaald of in het bestemmingsplan regels met betrekking tot archeologie moeten worden opgenomen. De Monumentenwet biedt een tweetal mogelijkheden (artikelen 39-40) die BMA heeft uitgewerkt in de modelregels archeologie.

De bescherming van (verwachte) archeologische waarden in een bestemmingsplan wordt geregeld met een omgevingsgunning als bedoeld in artikel 2.1 lid 1 van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht. Aan een omgevingsvergunning zijn bouwregels verbonden: die bepalen dat in het belang van de archeologische monumentenzorg de aanvrager van een omgevingsvergunning een archeologisch rapport met selectiebesluit dient te overleggen. Daarnaast kan in het bestemmingsplan worden opgenomen dat een omgevingsvergunning moet worden aangevraagd voor het uitvoeren van aanlegwerkzaamheden.

Aan een omgevingsvergunning kunnen voorschriften worden verbonden. Dit houdt in dat aan de vergunning de verplichting wordt gekoppeld om technische maatregelen tot behoud te treffen, om de archeologische resten op te graven of om de werkzaamheden te laten begeleiden door een archeoloog.

De bouwregels en de omgevingsvergunning voor aanlegwerkzaamheden bevatten daarnaast uitzonderingen die duidelijk maken in welke gevallen archeologisch onderzoek niet nodig is. In Amsterdam gelden elf beleidsvarianten, zoals de uitzondering van archeologisch onderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de of 20ste eeuwse ophogingen (Appendix: beleidsvarianten). In de praktijk komen per plangebied meestal twee tot zes varianten voor.

2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Voor de uitvoering van archeologisch onderzoek is door het ministerie van OCW de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) opgesteld. De KNA gaat uit van een gefaseerde aanpak. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen een Bureauonderzoek, een Inventariserend Veldonderzoek, een Archeologische Opgraving (AO) en een Archeologische Begeleiding (Appendix: stroomschema).

Het inventariserend veldonderzoek is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een opgraving wordt uitgevoerd wanneer er sprake is van een vindplaats met waardevolle archeologische resten. Een archeologische begeleiding houdt in dat de bouwingreep onder begeleiding van een archeoloog wordt uitgevoerd. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor bescherming en welke delen van het plangebied worden vrijgegeven.

Voor archeologisch veldonderzoek is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. Het laten opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie

3.1 Geomorfologie en bodem

Het huidige natuurlijke landschap in en om Amsterdam wordt in grote mate bepaald door de landschapsvorming die zich voltrok in het Holoceen. Dat is de geologische periode na de laatste IJstijd (vanaf ca. 10.000 v. Chr.). Er heerste een gematigd klimaat waarin in enkele duizenden jaren grote veenpakketten groeiden. In deze periode ontstond in de kuststreek het zogenaamde Hollandveen. Het Hollandveen bevindt zich momenteel in de ondergrond tussen gemiddeld 5 m en 2 m ÷ NAP en loopt plaatselijk door tot 0 m NAP.

Het natuurlijke landschap werd door middel van grootschalige veenontginningen vanaf de 11de eeuw omgevormd tot een veenweidegebied.⁵ Bij de ontginning van het landschap speelde de waterhuishouding een cruciale rol. Tegelijkertijd met de veenontginningen begon ook de aanleg van dijken en later in de 17de en 18de eeuw volgden de droogmakerijen waarbij grote watergebieden in Noord-Holland werden ingepolderd.

3.2 Historie algemeen

De vroegste bewoning van Amsterdam dateert, voor zover nu bekend, uit de 12de eeuw. Rond de stad, op vooral de hoger gelegen strandwallen, zijn vindplaatsen met bewoningssporen die teruggaan tot in de Bronstijd (ca. 2.000 - 800 v. Chr.) bekend.

De eerste bewoning van Amsterdam ontwikkelde zich in de 12de en 13de eeuw aan de Nieuwendijk/Kalverstraat en de Warmoesstraat/Nes. Met de aanleg van de (Nieuwezijds en Oudezijds) burgwallen in de 14de eeuw startte het proces van stadsvorming. De stad had eerst een aarden omwalling ('sciltraminge') als verdedigingswerk die in de laatste kwart van de 15de eeuw werd vervangen door een stenen stadsmuur. De laatmiddeleeuwse stad was omsloten door de huidige Singel aan de westkant en de Geldersekaade en Kloveniersburgwal aan de oostkant. In de periode 1585-1663 groeide de stad explosief door vier stadsuitbreidingen. Ten tijde van de Eerste Uitleg (1585-1586) verplaatste de stadsrand zich naar de huidige Herengracht en de Oudeschans. Bij de Tweede Uitleg (1592-1596) verschenen er vier nieuwe woon- en werkeilanden (Marken, Uilenburg, Rapenburg en Vlooienburg) aan de oostkant van de stad. In 1613 ontstond met de Derde Uitleg aan de westzijde van de stad de woon- en werkbuurt de Jordaan en het eerste deel van de grachtengordel tot aan de Leidsegracht. De vroeg 17de-eeuwse stad werd beschermd door een gebastioneerde aarden wal ontworpen naar de nieuwste fortificatieplannen uit Italië, voorzien van elf bolwerken. Met de Vierde Uitleg van 1663 werd in de Gouden Eeuw het halfcirkelvormige stadsplan van Amsterdam voltooid. Het oostelijke deel van de grachtengordel werd aangelegd over de Amstel en aan het IJ werden de drie oostelijke haveneilanden Kattenburg, Wittenburg, Oostenburg gerealiseerd. De nieuwe bakstenen stadswal (met in totaal 26 bolwerken) volgde met zijn gracht het tracé van de huidige Singelgracht.

De eerste woonwijken buiten de Singelgracht verrezen naar aanleiding van het uitbreidingsplan Kalff in 1877, gevolgd door een tweede ring na annexatie van grote delen van de gemeenten Nieuwer-Amstel en Sloten in 1896. De 20ste-eeuwse groei van de stad valt uiteen in vier fasen; bebouwing van de Baarsjes, Zuid en Oost in de jaren twintig en dertig, het door nieuwbouw aaneengroeien van voormalige dijkdorpen in Amsterdam Noord, de wederopbouw wijken aan de westzijde van de stad (de Westelijke Tuinsteden) en de bebouwing van de voormalige Bijlmermeer in de jaren zestig en zeventig. Met IJburg borduurt de stad begin 21ste eeuw weer voort op het concept van vier eeuwen tevoren, het creëren van stedelijk areaal in en aan het IJ.

⁵ Veerkamp 1997

3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied

Voor de historisch topografische analyse zijn verschillende cartografische bronnen gebruikt, waaronder de kaart van Publieke Werken uit 1881, de kaarten van Joost Jansz., Beeldsnijder (1575), Pieter van den Berge (1719), Gerrit Drogenham (1725) en Pieter Mol (1770).

2 Het Diemermeer op de kaart van J.J. Beeldsnijder uit 1575

Ter plaatse van het Plangebied Don Bosco en Park Frankendael en de omgeving ervan bevond zich tot het begin van de 17de eeuw het Diemer- of Watergraafsmeer. Dit meer is vermoedelijk rond 1200 ontstaan door een doorbraak van de Diemerzeedijk. Oorspronkelijk was er sprake van twee meren, die van elkaar gescheiden waren door een weg. In het midden van de 14de eeuw verdween deze weg en ontstond het meer zoals dit te zien is op de kaart van Johannes Beeldsnijder uit 1575 (afb. 2). Het meer stond via de Diem in verbinding met de Zuiderzee en mondde aan de westkant uit in de Amstel. De naam Watergraafsmeer wordt het eerst genoemd in een pachtvereenkomst uit 1342: graft (= gracht) verwijst naar de open verbinding tussen Zuiderzee en Amstel.⁶

Omdat het meer zich steeds uitbreidde werd het een bedreiging voor de omgeving. Om deze dreiging tegen te gaan kreeg Amsterdam in 1624 toestemming van de Staten van Holland en West-Friesland om het meer te omdijken en droog te malen. Dit gebeurde in periode 1627-1629.⁷ Dergelijke inpolderingen vonden in Noord-Holland al sinds de 16de eeuw plaats. Na de eerste drooglegging liep de diep gelegen (5,50 m± NAP) Diemermeerpolder nog enige malen onder water. Dit gebeurde voor het laatst in 1672 toen Amsterdam, om de dreiging van de Franse troepen te weren, de polder bewust liet onderlopen. Na 1672 bleef de polder – nu aangeduid als de Watergraafsmeer – definitief droog.

In de polder werden twee haaks op elkaar staande hoofdwegen aangelegd: de *Middel Wech* – thans de oostelijke grens van het bestemmingsplangebied - en de *Kruis Wech*. Er werden tochtsloten gegraven die naar twee zijden afwaterden op de ringvaart en door kleinere slootjes werd de polder in verdeeld 60 kavels van elk gemiddeld 9 hectare. In grote lijnen is de 17de-eeuwse infrastructuur in de 20ste-eeuwse inrichting van de Watergraafsmeer bewaard gebleven (afb. 3).

⁶ Hendriksen 1998, 13

⁷ Carasso-Kok 2004, 95

3 Het plangebied in de Watergraafsmeer op een uitsnede van de kaart van Pieter Mol uit 1770

3.3.1 Historische ontwikkeling van het plangebied

In de 17de en 18de eeuw ontwikkelde de Watergraafsmeer zich tot een gebied waar buitenplaatsen, plezier- en moestuinen gevestigd waren. Vanwege de economische bloei en de internationale welvaart nam de vraag naar agrarische producten toe. Hierdoor werd de directe omgeving van Amsterdam van steeds groter belang voor de groentevoorziening. De groenten konden direct naar Amsterdam verscheept worden. Schuiten vertrokken vanaf de Schulpbrug en voerden tot aan de Amstelbrug in Amsterdam.⁸ De polder was niet alleen in gebruik als voorraadschuur van de stad, het buitengebied was tevens een gewild stedelijk recreatiegebied. Amsterdamse patriciërs lieten in de landelijke omgeving weelderige buitenplaatsen met pleziertuinen bouwen. Op de kaarten van Pieter van den Berghe uit 1719, Gerrit Drogenham uit 1725, Pieter Mol uit 1770 (afb. 4) staan binnen het plangebied drie buitenplaatsen, waaronder Dantzich aan de Ringdijk en Frankendael. Er staan circa tien woningen met tuinen en enkele moestuinen aangegeven. Op de kaart van De Geest & Scheltema uit 1888 (afb. 5) is er in het gebied nog maar één buitenplaats over, Frankendael. De (moes)tuinen aan de Ringdijk zijn grotendeels verdwenen, de grootschalige strokenverkaveling is vervangen door een kleinere regelmatige blokverkaveling en de bebouwing langs de Ringdijk is toegenomen. Tijdens de Franse overheersing aan het begin van de 19de eeuw werden bijna alle buitenplaatsen in de Watergraafsmeer vanwege de economische teruggang afgebroken. De grond werd opnieuw verkaveld en als bouwgrond verkocht.

Aan het einde van de 19de eeuw was het gebied binnen de Amsterdamse stadsgrenzen zo goed als volgebouwd. Om de bevolkingsdruk op te vangen had Amsterdam meer bouwgrond nodig. Om hieraan te voldoen annexeerde de gemeente Amsterdam in 1896 grondgebied in de Watergraafsmeer. In 1923 werd begonnen met de bouw van de eerste wijk in de polder. Een nieuwe bouwmethode met beton werd toegepast; er werden in het zuidelijke deel van de Watergraafsmeer honderden betonwoningen door de gemeente gerealiseerd en 1000 bakstenen woningen door woningbouwverenigingen⁹. Het grootste deel van het onderhavige plangebied werd in de jaren dertig tot en met vijftig van de vorige eeuw bebouwd.

⁸ Hendriksen 1998, 19

⁹ Hendriksen 1998

4 Het plangebied geprojecteerd op de kaart van Pieter Mol uit 1770

5 Het plangebied geprojecteerd op de kaart van De Geest & Scheltema uit 1888

6 Plangebied Don Bosco en Park Frankendael op de kaart van Publieke Werken uit 1900

3.3.2 Buitenplaats Frankendael

In het zuidoosten van het plangebied aan de Middenweg en de Molenwatering bevindt zich de buitenplaats Frankendael (afb. 4, 5 en 6).

Het hoofdgebouw van Frankendael is een gebouw met een typische plattegrond voor een buitenplaats.¹⁰ De stichting van de buitenplaats en de bouw van het huis hebben waarschijnlijk in het midden van de 17de eeuw plaatsgevonden. De buitenplaats omvatte in de 18de eeuw een rechthoekig gebied omzoomd door rijen iepen. Het voorterrein werd door grachten werd omringd. Het oorspronkelijke huis bestond uit een eenvoudig huis van twee à drie bouwlagen. Rond 1800 breidde het grondgebied van Frankendael uit tot de huidige omvang. In het midden 19de eeuw groeide de buitenplaats uit tot een veel bezochte plezier- en theetuin. In 1866 werd de theetuin gesloten en ingericht tot boomkwekerij. Achter het hoofdgebouw werden een tentoonstellingszaal, stalling en schoolgebouw gebouwd en aan de Middenweg een koepeltje voor de verzamelingen. Het schoolgebouw brandde eind 19de eeuw af.¹¹

Op het terrein Frankendael werden in de Tweede Wereldoorlog bouwfragmenten opgeslagen van onder meer de Nieuwezijdskapel in Amsterdam, van de gevel 'Het Moortje' aan de Herengracht 126, lijsten en andere ornamenten van het Oudezijds Herenlogement, de boogvullingen van de kloostergang van Utrecht stukken van de Kalkhaven te Gorinchem en gewelfribben van de abdij van Middelburg.¹²

¹⁰ Schmidt, 2001

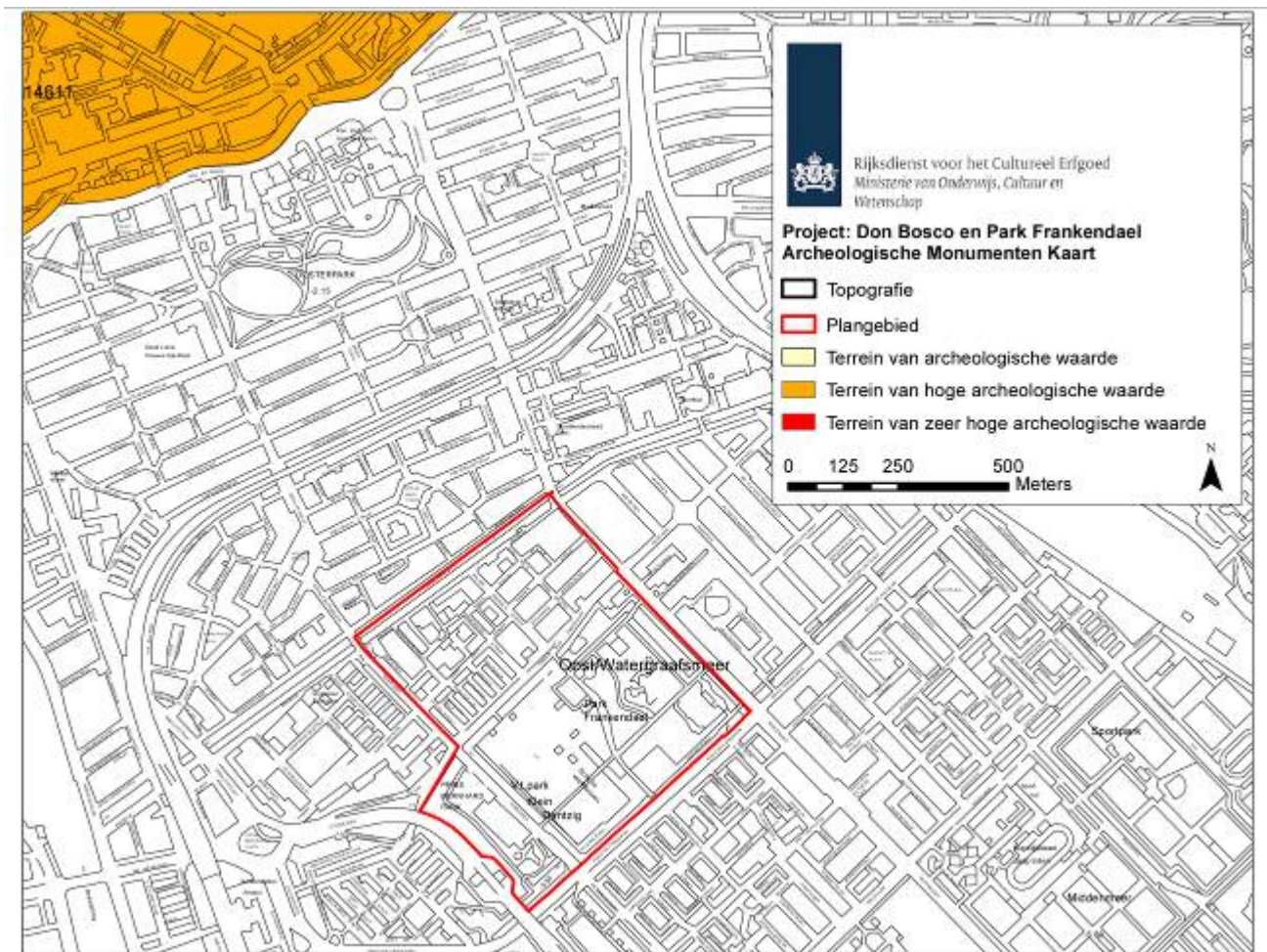
¹¹ idem

¹² idem

3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied

3.4.1 Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en Cultuur Historische Waardenkaart (CHW)

Binnen het plangebied zijn geen wettelijk beschermde archeologische monumenten aangewezen. Daarnaast is het plangebied volgens de Cultuur Historische Waardenkaart van de provincie Noord-Holland (CHW) vrij van zones met een archeologische waardering (afb. 7). Het verwachtingsbeeld van de AMK en CHW is algemeen van aard en dient nader te worden uitgewerkt. Een inhoudelijke en ruimtelijke specificatie van de archeologische verwachtingen volgt uit de historisch topografische analyse in het volgende hoofdstuk.

7 Het Plangebied Don Bosco en Park Frankendael, in rood aangegeven, op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, juli 2010). Het plangebied valt buiten gebieden met een hoge archeologische waardering (oranje). De Cultuurhistorische waardenkaart van de Provincie Noord-Holland (CHW) komt overeen met het kaartbeeld van de AMK.

In het plangebied werden tot op heden drie archeologisch veldonderzoeken uitgevoerd. Het gaat hierbij om twee waarnemingen en een opgraving. In het noorden van het plangebied werd tijdens herstelwerkzaamheden aan de Ringdijk, scherfmateriaal uit 17de eeuw aangetroffen en in het zuiden van het plangebied werden tijdens baggerwerkzaamheden verschillende 17de- en 18de-eeuwse vondsten verzameld. In 2003 vond een opgraving plaats op Frankendael aan de Middenweg. Hierbij werden fundamente van bijgebouwen blootgelegd. De vondsten en structuren die op deze locaties werden gedocumenteerd vormen een graadmeter voor het archeologisch potentieel van het plangebied. De desbetreffende vindplaatsen worden hieronder kort beschreven.

Ringdijk 1 (RD1)

Aan de Ringdijk, zijn in 1953 bij herstelwerkzaamheden aan de Ringdijk en egalisatie van het volkstuintuincomplex Klein Dantzig vondsten uit de 17de eeuw verzameld. De vondsten bestonden uit verschillende soorten aardewerk, glas – en tegelfragmenten, een pijpjaarde beeldje en rookpijpen met 19 verschillende (hiel)merken.

Hugo de Vrieslaan (WAT1)

Tijdens het uitbaggeren in 1952 van een tochtsloot evenwijdig aan de Kromme Schagerlaan is 17de- en 18de-eeuws vondstmateriaal verzameld. Het ging om een groot aantal pijpenkoppen, verschillende soorten aardewerk, glas – en tegelfragmenten, kinderspeelgoed en een strijkbout van liesteen. Daarnaast werden er houten funderingen van vermoedelijk een brug waargenomen.

Middenweg (FKD 1)

Het 18de-eeuwse Frankendael is de enig overgebleven buitenplaats van Amsterdam. De hofstede bestond uit een huis met een geometrisch tuincomplex. Het archeologisch onderzoek in 2003, op tientallen meters achter het hoofdgebouw, heeft een kleine constructie met een bakstenen fundering opgeleverd. Het betrof een 18de-eeuwse geometrisch vormgegeven plantenkas. Het bouwwerk is tussen circa 1800 en 1825 gesloopt. Naast de plantenkas werd een waterkelder vrijgelegd.

3.4.2 Bodemopbouw

De bovenste laag (2,00 m dik) van de huidige bodem bestaat uit recent aangebrachte grond ten behoeve van de woningbouw in de 20ste eeuw. Het oorspronkelijke polderpeil bevond zich in de Watergraafsmeer Polder op circa 5,50 m ÷ NAP. Op basis van de huidige maaiveldhoogte, die op circa 3,70 m ÷ NAP ligt, kan er vanuit gegaan worden dat eventuele archeologische sporen of vondsten op een diepte van circa 1,80 m of dieper onder het huidige maaiveld liggen. Omdat de buitenplaats Frankendael eind 19de – begin 20ste eeuw niet is opgehoogd, kunnen de archeologische restanten daar dichterbij het oppervlak liggen.

3.5 Conclusie: verwachtingsmodel

De geschiedenis van het Plangebied Don Bosco en Park Frankendael wordt gekenmerkt door drie belangrijke ontwikkelingen. 1) Agrarisch gebruik na de inpoldering: van water naar land, 2) Recreatie: het stichten van de buitenplaatsen, patriciërshuizen en siertuinen en 3) Wonen: de realisatie van woonwijken en het verdwijnen van de buitenplaatsen en tuinen. Van alle drie de ontwikkelingen zijn nog resten in het gebied aanwezig. De laatste ontwikkeling heeft – ondanks dat delen al ouder dan 50 jaar zijn – nog geen archeologische waarde. Uit de periode van de inpoldering en de eerste ontginning is de infrastructuur en de verkaveling nog zichtbaar in het huidige straten patroon. Kenmerkend hiervoor zijn de Ringdijk- en vaart, de Middenweg en de Molenwetering. De tweede ontwikkeling is bovengronds minder zichtbaar. Alleen het landgoed Frankendael herinnert ons aan de Watergraafsmeer uit de 17de, 18de en midden 19de eeuw. Restanten uit de bovengenoemde periode zullen dus vooral ondergronds te vinden zijn. In het plangebied bestaat vooral langs de Ringdijk en de Middenweg een grote kans op het aantreffen van deze archeologische resten. Hierbij kan dan vooral gedacht worden aan fundamenten van woningen en bijgebouwen, restanten van infrastructuur zoals sloten, greppels, bruggen, sluisjes of paden en overblijfselen van tuinrichting.

4 Archeologische verwachtingskaart

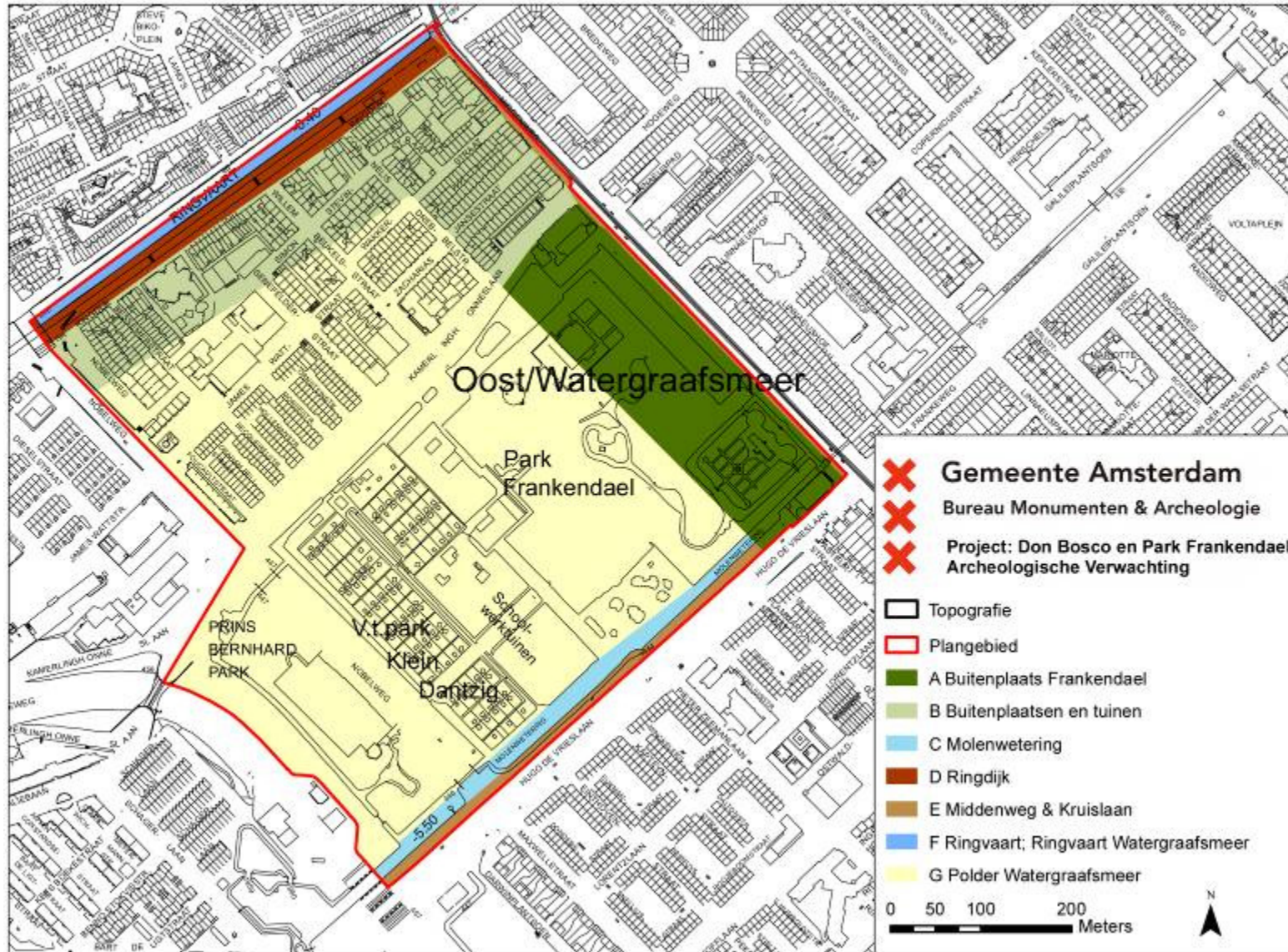
Op basis van bovenstaande inventarisatie (hoofdstuk 3) zijn in delen van het Plangebied Don Bosco en Park Frankendael materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met het gebruik van de Watergraafsmeerpolder vanaf de 17de tot de 20ste eeuw.

Archeologische verwachtingszones

Het plangebied is opgedeeld in vier verwachtingszones:

- **Zone A: Buitenplaats Frankendael**
Archeologische verwachting: hoog.
De materiële neerslag betreft sporen zoals ophogingen, gebouwen en funderingen, losse vondsten en afvallen. Dergelijke sporen hebben een hoge dichtheid en een sterke onderlinge samenhang.
- **Zone B: Buitenplaatsen en tuinen**
Archeologische verwachting: hoog.
Zone van buitenplaatsen, patriciërswoningen en pleziertuinen. De materiële neerslag betreft sporen zoals ophogingen, gebouwen en/of funderingen ervan, losse vondsten en afvallen. Dergelijke sporen hebben een hoge dichtheid en een sterke onderlinge samenhang.
- **Zone C: Molenwetering**
Archeologische verwachting: laag.
De materiële neerslag betreft losse vondsten en afval: in de wetering gegooid of verloren voorwerpen. Dergelijke overblijfselen hebben geen samenhang en hebben een wijde verspreiding.
- **Zone D: Ringdijk**
Archeologische verwachting: hoog.
Deel van de 17de-eeuwse ringdijk die behalve als waterkering ook als verkeersas diende. De materiële neerslag kan bestaan uit aanplempingslagen ten behoeve van de dijk aanleg, sporen van de dijkstructuur en –beschoeiingen en losse vondsten. Vanwege de lange gebruikperiode hebben de archeologische sporen een hoge dichtheid en een sterke onderlinge samenhang.
- **Zone E: Middenweg**
Archeologische verwachting: laag.
Deel van de 17de-eeuwse weg van lokaal belang. De materiële neerslag betreft losse vondsten, afval en sporen van de wegstructuur. Dergelijke sporen hebben een geringe onderlinge samenhang en een wijde verspreiding.
- **Zone F: Ringvaart**
Archeologische verwachting: laag.
De materiële neerslag betreft losse vondsten en afval: in de vaart gegooid of verloren voorwerpen. Dergelijke overblijfselen hebben geen samenhang en hebben een wijde verspreiding.
- **Zone G: Polder Watergraafsmeer**
Archeologische verwachting: laag.

Hier kunnen sporen voorkomen die verband houden met bewoning en landgebruik van de inpoldering tot het gebruik als stedelijk gebied in de loop van de 20ste eeuw. Dergelijke overblijfselen hebben weinig tot geen samenhang en een wijde verspreiding.

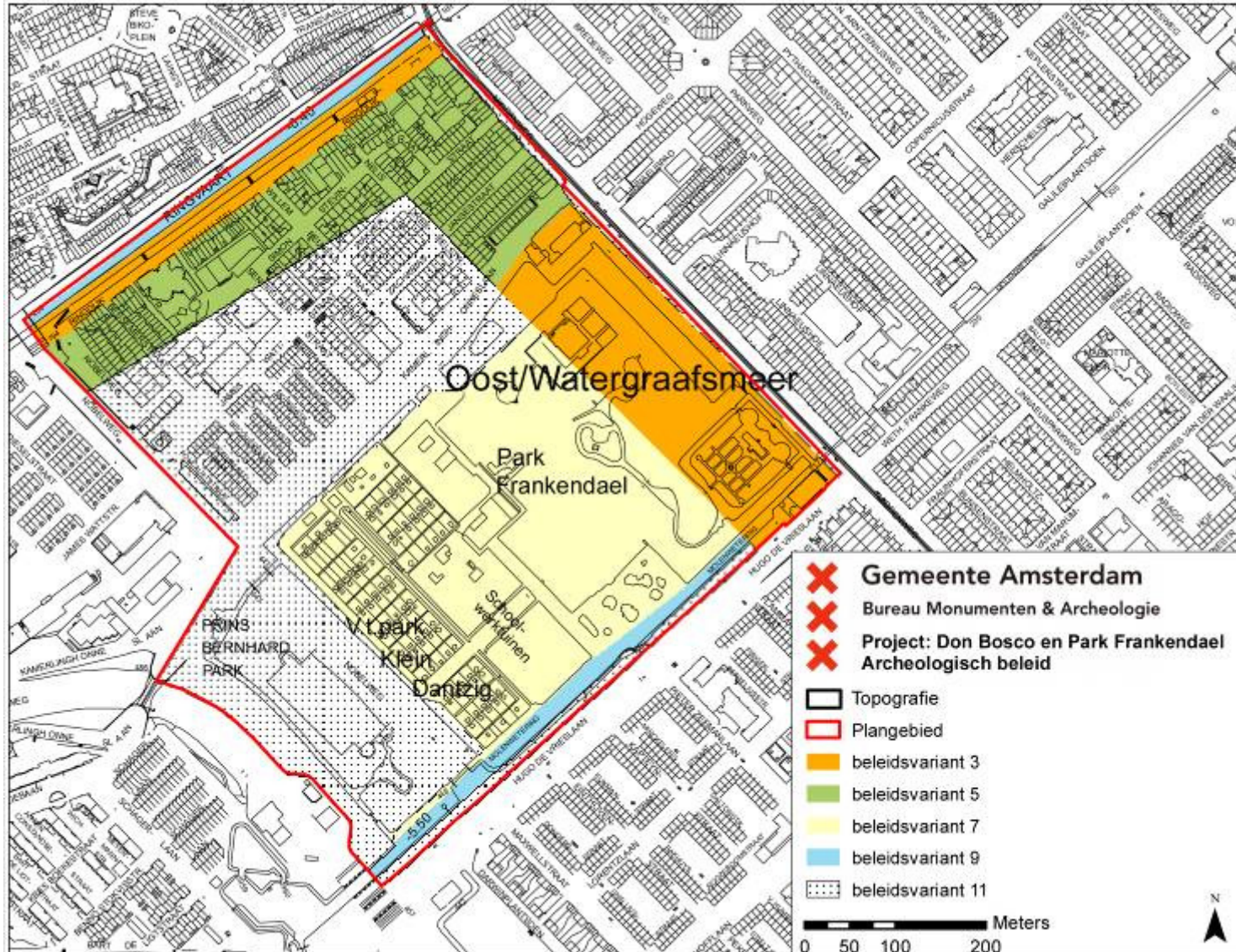

5 Archeologische beleidskaart

De archeologische beleidsadvieskaart van het Plangebied Don Bosco en Park Frankendael is bedoeld als een ruimtelijk schema van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologische erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in het plangebied. De verwachtingen worden gekoppeld aan de huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen. De clustering van de verwachtingszones resulteert in een beleidskaart met daarop zones met bijbehorende specifieke beleidsmaatregelen (appendix: beleidsvarianten).

Archeologische Beleidszones op basis van de archeologische verwachtingszones

- **Beleidsvariant 3 (verwachtingszones A en D)**
Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- **Beleidsvariant 5 (verwachtingszone B)**
Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of minder dan 2 m onder maaiveld.
- **Beleidsvariant 7 (verwachtingszone G deels)**
Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- **Beleidsvariant 9 (verwachtingszones C en F)**
Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 10.000 m².
- **Beleidsvariant 11 (verwachtingszone G deels)**
Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij alle bodemingrepen.

Conclusie

Het voorliggende bureauonderzoek naar archeologische waarden is uitgevoerd in het kader van het bestemmingsplan Don Bosco-Frankendael. De mogelijkheid dat in de grond aanwezige archeologische waarden worden verstoord is afhankelijk van de grootte en de diepte van het te verstoren oppervlak bij toekomstige bouwingrepen.

De beleidskaart maakt onderscheid tussen twee zones met een hoge archeologische verwachting, twee zones met een lage archeologische verwachting en een zone zonder verwachting.

Voor de eerste beleidszone met een hoge archeologische verwachting (**verwachtingszones A en D**) geldt een uitzondering van archeologisch veldwerk bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of minder dan 0,50 m onder maaiveld.

Voor de tweede beleidszone met een hoge archeologische verwachting (**verwachtingszone B**) geldt een uitzondering van archeologisch veldwerk bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of minder dan 2 m onder maaiveld.

Voor de eerste beleidszone met een lage archeologische verwachting (**verwachtingszone G deels**) geldt een uitzondering van archeologisch veldonderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.

Voor de tweede beleidszone met een lage archeologische verwachting (**verwachtingszones C en F**) geldt een uitzondering van archeologisch veldonderzoek bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 10.000 m².

Voor de beleidszone zonder archeologische verwachting (**verwachtingszones G, C en E**) geldt vrijstelling van verdere archeologische maatregelen.

Voor de uitvoering van elk archeologisch veldwerk, zoals een Archeologische Begeleiding (AB), een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) of een Archeologische Opgraving (AO), is een archeologisch Programma van Eisen (PvE) vereist.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan 50 jaar worden aangetroffen dit aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld moet worden zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Bronnen

Digitale bronnen

Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS): <http://www.archis.nl/archisii/html/index.html>

Cultuur Historische Waardenkaart provincie Noord-Holland: <http://chw.noord-holland.nl>

Stadsarchief Amsterdam (SAA): <http://beeldbank.amsterdam.nl/>

Stichting Militair Erfgoed Groot-Amsterdam: www.stichting-mega.nl

Literatuur

BMA, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie Amsterdam 2005-2010*, Amsterdam 2005.

Carasso-Kok, M. (red.): *Geschiedenis van Amsterdam. Centrum van de wereld 1578- 1650*, Amsterdam, 2004.

Dienst Publieke Werken, 'Het bouwrijpmaken van terreinen', *Ons Amsterdam* 19/10, 1967, 290- 294.

Eerden, R. van, 'De archeologische reservaten van 'Malta'', *Archeobrief* 12/2 (2008), 13-18.

Hendriksen, A.: *Watergraafsmeer. Binnenzee, polder, lustoord, stadsdeel*, Amsterdam, 1998.

Kruizinga, J.H.: *350 jaar Watergraafsmeer*, Amsterdam/Alphen a/d Rijn, 1979.

Provincie Noord-Holland, *Cultuur Verbindt. Cultuurnota 2005-2008 Provincie Noord-Holland*, Haarlem 2004.

Stol, T., *Wassend water, dalend land. Geschiedenis van Nederland en het water*, Utrecht/Antwerpen 1993.

Thurkow, A.J.: Watergraafs- of Diemermeer. Een hoogtepunt onder de 17^e eeuwse droogmakerijen. In: Heinemeijer, W.F. e.a. (red.): *Amsterdam in kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*, Ede/Antwerpen, 1987, 60-64.

Veerkamp, J.A.G., *Inventarisatie archeologische aandachtspunten bij de aanleg van de Noord/Zuidlijn*, Amsterdam 1997, 10-31.

Appendix: beleidsvarianten, stroomschema

Het archeologisch beleid wordt als maatwerk voor een bepaald plangebied in Amsterdam vastgesteld aan de hand van elf varianten, die een afweging bieden op basis van de aard van de verwachting in combinatie met de specifieke (oppervlakte/diepte) bodemingreep.

- 1: Gebieden met bekende archeologische waarden. Aangezien hier met zekerheid archeologische overblijfselen aanwezig zijn, is bij elke bodemingreep ongeachte het oppervlak of de diepte archeologisch onderzoek noodzakelijk.

- 2: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 50 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.

- 3: Gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.

- 4: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog in het landschap zichtbare historisch infrastructurele assen / in historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing dateert uit het einde van de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.

- 5: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs voormalige (overbouwde of opgehoogde) historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of ondieper dan de 20ste eeuwse ophogingen.

- 6: Onbebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak, zodat relevante archeologische lagen kunnen zijn opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenvak zichtbaar wordt. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.

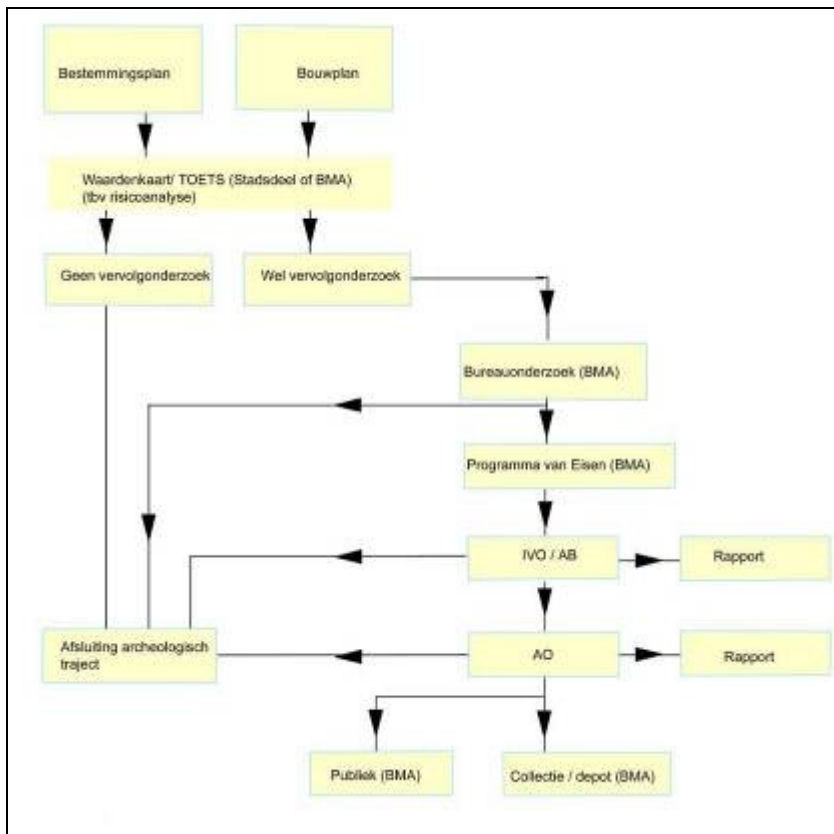
- 7: Bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). De bebouwing dateert uit het einde van de 19de en de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.

- 8: Terreinen met een hoge archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 500 m².

- 9: Gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen en buiten het historische centrum van Amsterdam. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem binnen het historisch centrum kleiner dan 2.500 m² en buiten het historisch centrum kleiner dan 10.000 m².

- 10: Gebieden met een lage archeologische verwachting die onder water liggen, of die onder water gelegen hebben en ingepolderd zijn of opgespoten zijn. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen kleiner dan 10.000 m² of in de oorspronkelijke waterbodem of in het oorspronkelijke maaiveld.
- 11: Gebieden zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels e.d. en gebieden in de voormalige landelijke periferie van Amsterdam buiten de Singelgracht met een lage archeologische verwachting die bovendien opgehoogd, onderheid en bebouwd zijn aan het einde van de 19de en in de 20ste eeuw. Hier geldt een vrijstelling van archeologisch onderzoek. Gebieden waar al archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.

Voor de beleidsvarianten, 4, 5 en 7 tot en met 10 geldt dat het dieptecriterium op de uiteindelijke beleidskaart nader wordt gespecificeerd.

Stroomschema archeologie BMA

Colofon

Archeologisch Bureauonderzoek 11-061

Controle proces en waardestelling
Voor akkoord

Hoofd afdeling Archeologie BMA
Prof. dr. J.H.G. Gawronski

Archeologisch Bureauonderzoek 11-061

Datum: 22 September 2011
Status: definitief
Redactie: prof. dr. J.H.G. Gawronski
Tekst: B. van Sprew
Cartografie: S. IJzerman en B. van Sprew

© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2011
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA. BMA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.